

ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ РОМАНУ ГРЕМА ГРІНА „ТИХИЙ АМЕРИКАНЕЦЬ”

УДК – 821. III

ББК – 83.3 (4 ВЛ)

Наталія Телегіна, Оксана Воробель

Яскрава і багатогранна творчість видатного англійського письменника Грема Гріна приваблює інтелектуалів складністю і актуальністю, поставлених в ній проблем, любителів пригод – захоплюючим сюжетом, а тих, кого цікавить психологія людських відносин – гостротою моральних конфліктів. Саме багатогранність роману „Тихий американець” зробила його одним з найпопулярніших у світі. Ця багатогранність великою мірою зумовлена жанровою своєрідністю роману.

Відомо, що Грем Грін поділив свої праці на два жанрові різновиди: „розважальний” роман і „серйозний” роман. Для романів, які Г.Грін відносив до розважальних („Продається зброя”, „Поїзд їде в Стамбул”, „Таємний агент”) характерна пригодницька фабула, „вбивство на сцені”, більш-менш благополучне, хоча і сумне завершення. Серйозними романами Г.Грін вважав „Це поле бою”, „Мене створила Англія”, „Суть справи”, „Влада і слава”, „Тихий американець”.

Фабули серйозних романів Грема Гріна на перший погляд нагадують детективні, але зміст цих романів набагато ширший. В творчості Грема Гріна класична форма детективу, по суті, витримана тільки в романі „Третя людина”. Інші романи Г.Гріна багато в чому відступають від цієї формули. Якщо є епізод вбивства на початку, то немає розслідування і підозр, оскільки вбивця стає відомим і за ним влаштовується погоня („Продається зброя”). В ряді романів вбивство відбувається не на початку, а значно пізніше, і навколо злочину не створюється атмосфери таємничості („Поїзд їде в Стамбул”). Мотив переслідування в книгах Гріна часто характеризується паралелізмом. Переслідують не тільки вбивцю, але і сам вбивця переслідує тих, хто штовхнув його на злочин („Продається зброя”). Крім подвійного переслідування в творах Гріна зустрічається ситуація, коли переслідувач і переслідуваний міняються місцями („Таємний агент”).

Елементи детективу є і в „Тихому американці”, але назвати роман класичним детективом не можна. В цьому творі увага письменника сконцентрована не на одній сфері людського життя, що типово для детективного жанру, а рівномірно розподілена між багатьма. Компоненти

детективу присутні в даному романі, але вони видозмінені. Детективний роман, як правило, побудовано на грі, в якій провідна роль належить герою-розслідувачу. Герой-розслідувач – найяскравіша постать детективного роману. Як і читач він хоче викрити злочинця і робить це. Але зібравши прямі і побічні докази, він ділиться з читачем далеко не всіма відомими йому фактами. Ключові докази і факти він замовчує, але відверто і детально говорить про свої помилки. Найчастіше він прагне зібрати всіх причетних до справи і розкрити їм правду.

В романі „Тихий американець” детективом є Віго, але те, що його постать не відповідає типовому образу розслідувача в детективі, стає ясно з першого знайомства з ним: „Зараз, о другій годині ночі, він сидів у задушливій, прокурений кімнаті стомлений, пригнічений, з зеленим козирком над очима і розкритим томиком Паскаля на столі, щоб згаяти час. Коли я заперечив проти того, щоб Фуонг допитували без мене, він одразу ж погодився, глибоко зітхнувши; у його зітханні вчувалось, як він втомився від Сайгона, від спеки, а може, й від життя.” [1; 10]. Ця людина, безумовно, не мала того ентузіазму та запалу, який притаманний усім детективам відповідного класичного жанру. Він діяв за давно виробленою схемою, – список питань та поверхневі судження. Зрештою Віго не докладав зусиль, щоби дізнатися правду про вбивство Пайла, йому це було абсолютно не потрібно. Він здогадався про причетність Фаулера до справи, але через складну ситуацію в країні, чужій для нього, він здав в архів незакінчену слідчу справу.

В детективному різновиді романного жанру сполучаються риси художнього твору про злочин, викриття злочинця та його покарання і риси складної розумової гри. Треба відтворити комбінацію, замислену і виконану злочинцем, розшифрувати його ходи, обминути на шляху до розв’язання таємниці спритно розставлені пастки, не піддатися гіпнозу уявного і того, що лежить на поверхні, треба прорахувати всі можливі варіанти, всі „за” і „проти”. І коли всі правила гри будуть дотримані, злочинця буде схоплено і його провина доведена. Це гра між читачем з одного боку і злочинцем з другого. Автор і герой-детектив гальмують просування читача до істини, щоб до самого кінця твору він не розібрався у всіх хитросплетеннях і не розв’язав загадки. Автор класичного детективу повідомляє читачеві факти, які можуть привести його до правильного рішення. Але робить він це так, що помітити його підказки дуже важко. Правдиві навідні факти сховано за масою тих, які збивають читача з вірного шляху, заплутують його. Отже, зусиллями автора між детективом і читачем теж виникає гра, мета якої для автора – щоби читач не здогадався раніше за детектива, хто злочинець.

Метод класичних детективів, розроблений ще Едгаром По, Артуром Конан Дойлем, Гілбертом Кітом Честертоном, будується на принципах дедуктивного мислення, який використовується під час вивчення усього пов'язаного зі злочином. Головним за правилами класичного детективу є думка, процес мислення, його логіка.

„Тихий американець” – це твір про злочин, про вбивство Пайла, але в ньому немає напружених зусиль та постійних намагань відгадати, хто став вбивцею Пайла. Увесь твір читачі мандрують заплутаними лабіринтами Сайгону в стані війни разом з живим Пайлом, Фаулером та Фуонг. Твір побудований на ретроспекції. Читачі постійно дізнаються щось нове про головних героїв та про політичну ситуацію в країні. Увага не сконцентрована на самому вбивстві, хоча майже кожної миті ми розуміємо, що вбивство, про яке говориться на перших сторінках твору, відбулося, і „тихий американець” вбитий, проте за що і ким невідомо. В читачів виникають скоріше підсвідомі роздуми та аналіз подій, ніж намагання викрити злочинця. Грем Грін ненав'язливо повідомляє все, що може привести читача до розв'язання загадки вбивства. Таким чином, в „Тихому американці” відсутня гра між автором і детективом з одного боку і читачем з іншого. Автор не намагається заплутати читача, а, навпаки, допомагає читачу зрозуміти ким, як, а головне – чому було скоєно злочин.

Окрім героя-детектива, другою великою групою персонажів класичного детективу є жертви. Вони можуть бути різноманітними за віком, фахом, характером. Але найважливіше в них те, що читач про них не знає нічого, чи знає дуже мало, або, навіть познайомившись ближче, не встигає чи не може прихилитися до них. Все це веде до того, що їхня загибель не сприймається трагічно, не викликає переживань. Для того, щоб брати участь у складній розумовій грі, треба мати ясний розум, не затьмарений пристрастями. Ось чому в детективі читачі не співчують жертвам надто глибоко. Ці персонажі – фігури в грі, яка має свої правила. А одне з них саме не дозволяє надто емоційно сприймати долю жертви або жертв злочину, чи людей з їх оточення. Найчастіше близького знайомства читача з жертвою в детективному творі взагалі не відбувається. Є злочин, а далі включається механізм розслідування.

Грем Грін підходить до цього питання зовсім по-іншому. На початку роману ми дізнаємося про вбивство Пайла, „тихого американця”, і далі впродовж цілого твору ми знайомимося з цією особистістю ближче і ближче. Спочатку у читача виникає питання, за що можна було вбити таку людину: „...Пайл був тихий та скромний на вигляд; того першого дня мені часом доводилось нахилитись до нього, аби почути, що він каже. І він був дуже-дуже серйозний. Кілька разів

його, здавалося, пересмикнуло від галасу, який зчиняли американські кореспонденти на терасі над нами – там, на думку всіх, ручні гранати менш небезпечні. Але він нікого не осуджував” [1; 17]. З усіх сторін він здався зразковим, крім однієї, яку автор розкриває через поступове усвідомлення Фаулера, хто такий насправді цей „тихий американець”. Читачеві важко поєднати чесність та правильність Пайла з його жорстокістю та фанатичною вірою в те, що він чинить праве діло, тому читач так чи інакше проникається теплими почуттями до цього молодого чоловіка, намагається виправдати його на початку, але в кінці твору усвідомлює, що це за людина. В цьому відношенні роман переростає рамки та вимоги жанру класичного детективу. По-перше, з жертвою ми дуже добре знайомі і не можемо відноситись до неї безпристрасно. По-друге, механізм розслідування відсутній. А читач поставлений перед моральним вибором. Автор підштовхує його до того, щоби він сам вирішив, чи заслуговує Пайл на смерть. Читач бачить результати свідомого, вистражданого вибору Фаулера, людини, життєвою позицією якої раніше було неутручання. І читач так чи інакше мусить стати на чийось сторону, зробити свій вибір.

Отже, рисами детективного різновиду роману в „Тихому американці” є наявність вбивства на самому початку твору, яке відбувається поза сценою; автор повідомляє читачам деталі, що можуть наштовхнути на вирішення таємниці, хто ж є насправді вбивцею. Але читачеві одночасно пропонуються й інші проблеми для вирішення: що такий скромний та „тихий американець” робить в такому небезпечному місці як В’єтнам в стані війни; чому його вбивають (і відомо, що це не випадковість). Грем Грін вміло заплутує ситуацію розмовою між Фаулером та Віго, який розслідує це вбивство: „Бачите його могли вбити в’єтмінці. Вони ж у Сайгоні повбивали чимало людей. Його труп знайдено в річці біля мосту Дакоу, а вночі, коли вашої поліції там немає, то – в’єтмінська територія. Його могло вбити і в’єтнамське сюрте, – таке теж траплялося. Може, їм не подобались його друзі. Може бути, що його вбили каодаїсти за те, що він був знайомий з генералом Тхе.” [1; 21].

Хоча справа закрита, впродовж всього роману читач намагається здогадатися, хто вбив Олдена Пайла. В кінці роману ми дізнаємося це, проте розкрив все не талановитий детектив, який фактично відсутній у творі, а сам автор, який вирішує, що читачі вже готові сприйняти таке рішення самого вбивці і виправдати його.

Корінна відмінність роману Гріна від звичайної детективної літератури в тому, як зображені самі факти злочинів, вбивств, жорстокості. В звичайному детективі ці факти – лише ланцюжок цікавих захоплюючих подій, які можуть

жахнути, але які не викликають глибокого співчуття. В романах Гріна ці факти висвітлені з психологічною глибиною і в трагічному світлі; вони пов'язані із соціальними і моральними проблемами.

Для Грема Гріна, ворога колоніалізму, було природньо зацікавитись подіями, які відбувалися на землі В'єтнаму, де французькі колонізатори намагалися всіма засобами зберегти своє колоніальне панування. „Зовсім не випадково я вирушив у Індокитай. Я поїхав туди тому, що там точилася війна, і протягом чотирьох років жив там кожної зими, щоб побачити все своїми очима. З усього цього і виник роман”, – вказував Грін в одному інтерв'ю [2; 138].

Американські неокolonізатори гарячково шукали способів створення у В'єтнамі ситуації для втручання у внутрішні справи країни. Вони вербували продажних політичних діячів місцевого походження, спираючись на яких США могли б надати офіційного і законного вигляду цьому втручання, спритно зайняти місце французьких колонізаторів.

„Тихий американець” – антиколоніальний роман. Автор викриває зло, яке чинять американці, вірячи в примарні ідеї і забуваючи про цінність життя кожної людини.

Антиколоніальному роману притаманна об'єктивна манера написання, змінення географічних назв авторами для більшого узагальнення. Головні герої в таких романах, як правило, зображені в розвитку, що є по суті і характеристикою психологічного роману. Для антиколоніального роману типовим є наявність підтексту, символіки та принцип „історичного детермінізму”, а також оптимістичний і гуманістичний зміст.

Грем Грін об'єктивно та реалістично змальовує дійсність. Особистість одного з головних героїв, Фаулера, перебуває в постійному розвитку, проходячи важкий шлях до зміни життєвої позиції. Грем Грін – гуманіст. На його думку, Фаулер, перемагаючи самого себе, приймає правильне рішення на користь в'єтнамського народу, але на останніх сторінках звучать песимістичні нотки через усвідомлення того, що на місце Пайла дуже швидко прийде інший „тихий американець”. Автор не дає власної оцінки подій та вчинків героїв. Ця оцінка прихована в підтексті роману. Більшість типових рис антиколоніального роману знаходимо в „Тихому американці”, хоча на відміну від антиколоніального роману, цей роман песимістичний.

„Тихий американець” містить елементи, притаманні соціальному та політичному роману. Проблема колонізації – це проблема політики, яку нав’язує та чи інша держава, і яка, поза всяким сумнівом, зачіпає соціальні проблеми країни, де через це страждає та гине велика кількість людей.

Політичний роман як жанровий різновид роману спирається на наше особисте, ціннісне відношення до певної політичної ситуації. В центрі оповіді тут обов’язково знаходиться якесь важливе суспільно-політичне явище. Більше того, в політичному романі ця подія, соціально-політичний конфлікт висувається на перший план, і долі героїв розглядаються через її призму. В політичному романі ідейна позиція автора проявляється чітко і неприкрито. Саме ця політична позиція автора і визначає перш за все оцінку подій і дійових осіб. Традиційно-романні форми – любовні колізії, детальна психологізація вчинків героїв – знаходяться тут на другому плані, а на перший висувається боротьба ідей, соціальні колізії, долі світу, рух історії... Ціннісність відношення до явищ і героїв виникає з логіки подій, які не залежать від автора, розвиваються або по внутрішній вибагливій та капризній логіці самої історії, або долями персонажів, або історії та долями персонажів одночасно. Звичайно, кожен автор організовує свій твір надає йому певну послідовність та логіку викладу. Але особливістю цього жанрового різновиду роману є те, що автор принципово не може поміняти місцями порядок історичних подій. Тут сам хід історії диктує розвиток сюжету.

Всі події в романі „Тихий американець” визначаються політичною ситуацією у В’єтнамі. На арені перед читачами постають три політичні сили: в’єтнамці, французи і американці. Сили французів вичерпуються, американці намагаються зайняти їхнє місце, надзвичайно активним є рух опору, який постає єдиною силою, що дбає за свій народ та батьківщину. В даному романі риси політичного роману тісно переплітаються із рисами антиколоніального роману, останній є, по-суті, складовою першого і містить більш конкретну спеціалізацію. Все, що відбувається з головними героями, спричинене ситуацією в країні. Хоча автор не відсуває на задній план внутрішній конфлікт Фаулера. Звичайно, він безпосередньо пов’язаний з політикою і розвивається одночасно із зміною подій в країні. Можна сказати, що саме вони і визначають духовний розвиток головного героя.

Автор роману чітко проявляє своє відношення до американців, їх тактики та вчинків. Грем Грін стоїть на боці людей, що борються із загарбниками за волю свого народу.

В основі сюжету лежить рух політичних подій. Майстерність романіста проявилася в тому, що Грем Грін розкрив перш за все сюжетні ходи самої історії, добрався до внутрішніх, глибоко прихованих від звичайного погляду конфліктів і протистоянь, які виникають між окремими державами і державними системами. Він витягнув у лінію і ретельно переглянув тенденції та закономірності, які виникли ще в стародавні часи і будуть існувати ще дуже довго, – такі серйозні і так глибоко поєднані з соціальними законами розвитку людства, що зрозуміти їх можна, лише володіючи філософським типом мислення. Грем Грін чітко знає, що на місце Пайла прийде новий „тихий американець”, і дії Фаулера не змінять хід історії. Це надає роману песимістичної нотки, але говорить про далекоглядність Г.Гріна, який, по-суті, передбачив подальший розвиток подій у В'єтнамі.

Але „Тихий американець” не є типовим політичним романом, оскільки не можна сказати, що в цьому творі політичні проблеми на першому плані. Внутрішній конфлікт Фаулера настільки сильно переплетений із зовнішніми подіями, що визначити, що стоїть на першому плані, важко. „Тихого американця” можна по праву назвати психологічним романом.

Ще Гегель, який виділяв конфлікт як жанроформуючу та жанромодифікуючу ознаку роману, звернув увагу на „одну з найбільш звичайних та відповідних для роману колізію”, а саме – „конфлікт між поезією серця і прозою життєвих відносин, які протипоставлені їй, а також випадковість внутрішніх обставин...”[3; 73]. Сферою прояву такого конфлікту в психологічних романах є не соціальне життя героя, не його відносини з оточуючим світом, а внутрішній світ його особистості. На думку Б.М.Ейхенбаума: „...його (роману) ідейним і сюжетним центром є не внутрішня біографія, „життя і пригоди”, а саме особистість людини, її духовне і розумове життя, яке взяте зсередини як процес...”. Об'єктом художнього вивчення в психологічному романі, на думку Б.М.Ейхенбаума, є духовне життя в його русі та розвитку [3; 73 – 74].

Оскільки основний конфлікт психологічного роману проявляється не в сфері відносин людини із „світом”, а всередині самої особистості, то особливе значення набуває зображення духовного життя центрального характеру (рідше – двох центральних характерів). В цьому жанровому різновиді неможливий „роман без героя”: в центрі уваги читача повинен бути саме герой, центральний персонаж, який претендує, щонайменше, на співчуття та зацікавленість.

З цієї точки зору, головним героєм в творі є Фаулер, хоча роман і носить назву, пов'язану із особистістю іншого героя. Саме в душі Фаулера перед нашими очима розгортається внутрішня боротьба героя з самим собою. Проте ця боротьба теж не є самодостатньою. Вона тісно пов'язана із зовнішніми подіями, тому визнати, що „Тихий американець” – тільки психологічний роман за жанром не можна.

Таким чином, за жанром „Тихий американець” є складним синтетичним утворенням, яке поєднує риси різних жанрових різновидів, зокрема детективного, соціального, політичного, антиколоніального, психологічного романів.

Грін Г. Тихий американець. Наш резидент у Гавані. – Х., „Вища школа”, 1984. – 352 с.

Шахова К.О. Нариси творчості зарубіжних письменників-реалістів ХІХ – ХХ ст. – К., „Вища школа”, 1975. – 184 с.

Соколянський М.Г. Западноевропейский роман эпохи Просвещения: (Проблемы типологии). – К., 1983. – 175 с.